

ЕРИСТИКАТА И ОБЩИТЕ СОЦИАЛНО-ЕТИЧЕСКИ ЦЕННОСТИ НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

Елица СТОЯНОВА

ERISTIKATA AND GENERAL SOCIO-ETHICAL VALUES OF HUMANITY

Elitsa STOYANOVA

The text examines ethical and legal issues eristikata. Freedom, rights, responsibility, social communication, social network. Eristikata autistic. Eristikata as polemical practice. legal and political eristika.

Keywords: Freedom, rights, responsibility, social communication, social network

Що е социална комуникация и в какво се състои спецификата на полемичната култура и еристиката? Много и различни са отговорите на тези въпроси. Социалната комуникация включва цяла сфера от проблеми на човешкото съществуване, организирано общуване и управление на обществото. Проблеми, с които философията, социалната психология, етиката, правото, езикознанието се занимават постоянно. Тези проблеми с още по-голяма острота се изправят пред новите поколения хора, живеещи при нови исторически условия на демокрация и глобализация. При все това тези проблеми отново ни връщат към културната история и изискват преосмисляне и преценка на редица по-конкретни проблеми. Как се поставят и решават в различните епохи и времена например проблемите за доброто и добруването, за съществуващото и дължимото, за свободата и правата на човека публично да общува? Всички те имат немалко значение за

разбирането на съвременната демокрация. Разглеждането на конкретните проблеми ще ни позволи да изразим по-обосновано отношението си към понятията „комуникативна култура”, „полемична култура”, „еристика” и към описваната от тях област на научното изследване.

За да формулираме някои изходни определения, е необходимо да поставим въпроса: защо, по какви причини еристиката придоби в наше време огромно значение и я прави специална област на специализирано изследване? С този въпрос са тясно свързани и други, които засягат специфичните особености на проблематиката на философията, социологията и психологията на комуникацията.

За да отговорим на тези важни въпроси, ние трябва да признаем, че демокрацията постави и нови, донякъде безпрецедентни проблеми и алтернативи. Съществуващите икономически модели не могат да отразят ситуацията в цялата ѝ сложност. Моделът от нов тип трябва да включва не само (не)материалния информационен сектор, но и другите (не)материални страни на човешката дейност, както и взаимодействието ѝ със сферата на правораздаването. Човек в това общество навлиза в „света на свободната пазарна инициатива” и той може да бъде „отстранен” от възпроизводството на капитала като „ненужен” нему елемент, попълвайки армията от безработни, но може да получи все по-голяма възможност да се утвърди, да бъде конкурентоспособен в него и да го подчини истински на своите материални и духовни потребности, да развие своите способности, включително и извън пределите на производството. Такава дейност на ефективно адаптиралия се към промените човек му позволява да осъществява пълноценна социална комуникация, а значи върху тази основа публично да отстоява своите човешки права.

В оценката си за съвременните процеси в развитието на обществото ние изхождаме от диалектичката взаимовръзка между всички съставки на тези процеси. Затова ние трябва не само да виждаме трудностите и опасностите на съвременното развитие, но и да различаваме набелязаните позитивни тенденции, пораждащи оптимизъм и надежда.

Връзките в системата „философия – етика – право” се нуждаят от преосмисляне и преоценка. За философа, който е специализиран

в областта на етиката, правната етика изглежда като приложна сфера на знанието, което я лишава от статуса на философско-социологическа дисциплина. Особеността на социално-етическите и етико-правните проблеми се заключава и в това, че те нямат еднозначни, валидни за всички времена решения. Особеният смисъл на тази проблематика, както и на много други явления на човешката култура, се състои също и в нейната диалогичност, която предполага и ориентацията на човека към обективни ценности, към определени закономерности, които са наистина от жизненоважно естество. Особено ярко това се проявява в изследването на социално-етическата и хуманистичната проблематика на еристиката, която по редица причини – научни и социални – бележи тенденцията към все по-точно определяне на своя предмет вътре в съвременната комуникативна култура като цяло.

Една от основните тези, от която ще изхождаме и която ще се опитаме да обосновем в този труд, се заключава в това, че социално-етичните и етико-правните проблеми не са нещо външно, съпровождащо търсенето на истината и разкриващо значение само в начина на използване на съвременното философско-диалогично и правно-полемично знание, а влизат в самата сфера на еристиката като необходима част, като условие за постигане на истината и ефективна реализация на социалната комуникация. Ще отбележим, че се има предвид еристиката като цяло, а не отделни нейни фрагменти.

След тези, до известна степен може би общи и абстрактни въспителни бележки да преминем към по-конкретното разглеждане на някои основни въпроси на еристиката. Тяхната проблематичност и диалогичност изискват да се обърнем към дискусиите, които при цялата им нееднозначност се нуждаят от внимателен анализ. Това се отнася преди всичко до дискусиите между философи и философстващи етици и юристи, посветени не само на конкретните проблеми: истина – неистина, добро – недобро, дълг – свобода, права – отговорност, но и на изясняване статуса на реториката и еристиката като специални дисциплини. В нашия труд ние ще се осланяме не само на това, което предлага историята на философията (до Кант и въпреки него), а и на съвременната информационно-комуникативна, правна и морална ситуация.

Проблемите на еристиката (разбирана като полемична култура в действие) имат непосредствено отношение към много страни на съвременната информационно-комуникативна и правна практика, към широкия спектър на нейните връзки с общественото развитие. Само когато еристиката и комуникативната практика се разглеждат в тази сложна, диалектически противоречива система от взаимовръзки, може да се претендира за достатъчна пълнота и достоверност на анализа на нейните етически проблеми. Разбира се, едни или други страни на тези проблеми могат да бъдат видени и при разглеждане на отделни комуникативни аспекти. По-нататък ще видим, че опити от този род имат място в съвременните дискусии по правата на човека, правото да информира и да бъде информиран, правото да участва в публичния диалог и полемика.

Философията, особено съвременната, е не само познание, осъществявано от човека, и познание, предназначено за човека. Тя във все по-голяма степен прави самия човек обект на изучаване. Ние няма да се спираме на всички причини на това явление и на следствията, които то предизвиква в развитието на еристиката. Важно е да се изтъкне, че тъкмо върху този участък се намират пресечните точки на философията, етиката и правото. Тук са и недостатъчно изследваните проблеми на информирането и манипулирането в социалната мрежа, за чието разбиране са особено необходими средствата на социално-етичния анализ. Именно тук се разкрива възможността и дори опасността както за публичния имидж на институциите, така и за отделния човек от разкъсване на връзката между научното познание и човешките ценности.

Като оставяме настрана разглеждането на различните (понякога противоположни) определения на понятието ценност, на историята на развитието му в съвременната аксиология, ние изхождаме от повече или по-малко признаваното определение, според което ценността е своеобразна форма на проявление на отношението между субекта и обекта, когато свойствата на обекта се подлагат на оценка с оглед на това, как те задоволяват потребностите на субекта. Последните, доколкото са потребни на обществения субект, се пораждаат от обществото, а това ще рече, че и оценката на едни или други материални или идеални явления в действителността е обществено

значима, позволява на човека свободно (въз основа на опознатите закономерности) да се ориентира в заобикалящия го свят и да го преобразува в процеса на творческата дейност. Доколкото обаче дейността на човека носи ценностен характер, тя притежава и аксиологични свойства, благодарения на нея се осъществява това, което тепърва трябва да стане съответстващо на целта. Оценката на ставащото чрез целта явление (отношението на целесъобразност) свидетелства за единството на ценностния и научния подход, тъй като целевият подход е един от ефективните методи на научното познание¹.

Когато разглеждаме комуникативното познание под такъв ъгъл, ние го включваме и в сферата на гносеологическия анализ, в хода на който се установява съответствието на знанието на действителността. Добре известно е многообразието от отговори на въпросите: що е добро, дължимо, свобода? И все пак: "Що е истина?". Този въпрос възниква тук отново в смисъла, който ние свързваме с аксиологичното отношение. Ценностните съждения, отнасящи се до логическата структура на знанието, до аксиологичната база на нормите и отношенията в социалната комуникация, са присъщи не само на социалните и правни науки, където не са просто неотстраними, но и на социално-управленските практики, доколкото проникват в тях чрез тяхната философска ориентация и методологичен базис. В този смисъл няма социална организация и управление, свободни от ценности. В същото време сам по себе си фактът, че познавателната дейност е ценностно ориентирана, не лишава съдържанието на знанието от атрибута обективност. Казаното не означава, разбира се, че ценностният подход се проявява само в конструктивната си функция. Ценностният подход може да играе и отрицателна роля в социалната наука и практика, което води, както е известно, до пораждането на всякакви ненаучни конструкции. Важно е да се отбележи, че от гледна точка на обективната истина в определена степен могат да се анализират и ценностните съждения в социалната наука, отнасящи се не само до логическата структура на знанието и до аксиологичния базис на неговите методологични норми, но и до философската насоченост, до разбирането на общите цели и за съответстващите им средства на социалното научно познание.

Като изхождаме от това, можем, без да заличаваме качествено различие между познанието на истината и ценностния подход, да разпространим върху последния някои характеристики на обективната истина, които се отнасят до диалектиката на нейните относителни и абсолютни страни. По този начин ние стигаме до признаване не само на относителни, но и на абсолютни, универсални ценности, съществуващи като своеобразни „мерки”, „модели” и др. При разглеждането на ценностните отношения такъв подход може да служи като надежден критерий за различаването на истинната от неистинната мисловна и оценъчна конструкция².

Преди всичко следва да се отбележи, че еристиката се опира на редица методологични нормативи и нагласи, следването на които е критерий за оценка в рамките на съответната общност. В много случаи тези нормативи и нагласи имат абсолютно, универсално значение, в смисъл че благодарение на тях се осигурява самото осъществяване на полемичната дейност. Не трябва да забравяме, че ценността на еристиката се проявява в общия контекст на човешката дейност, където еристиката служи като средство за постигане на социално значими цели, с което е свързана принципната оценка на еристиката в отношението ѝ към обществото и личността. Това определя и по-конкретното разбиране на смисъла на ориентиращото значение на социално-етическите принципи на полемичното познание. Този въпрос изисква разглеждане с оглед на правата и свобода на човека в социалната мрежа.

В интересоващите ни аспекти разликата между философията, етиката и правото се определя често от това, че по отношение на първата в качество на висша ценност се издига истината, докато по отношение на вторите тя е само средство за постигането на някаква конкретна практическа цел. С други думи, във фундаменталните философски изследвания истината е самодостатъчна ценност, а в приложните – инструментална. Още в Античността етиката и правото са определяни като практическа философия. Същественото различие между тези науки е в степента на общност на знанието, в степента на тяхната вътрешносоциална автономност и се довежда дори до предположение за наличието на две качествено различаващи се помежду си системи от ценностни отношения – социални критерии, светогледни ориентации, етически или хуманистични принципи.

Разбира се, като се изхожда от това, лесно могат да бъдат обяснени например причините за позитивистките и прагматико-утилитарните възгледи в развитието на еристиката. Действително именно еристиката, бидейки като цяло особена полемична култура, определя своята ценност като средство за постигане на практическите цели на човечеството и това се отнася не само до овладяване на приложните, но и на фундаменталните знания. Еристиката като цяло (а не само изборителното ѝ прилагане) може да изпълни тази своя основна социална функция само тогава, когато тя непосредствено се ориентира към търсене на истината като към своя цел, изхожда от обективността на знанието като от висша ценност, а не се ръководи от някакъв оптимален вариант на формално прилагане на полемичните норми в дадените условия.

Всичко това придобива особено значение, когато се обръщаме към социално-етическите принципи на полемичното познание, които в полемичната практика изпълняват важна регулативна роля. Така социално-етическата проблематика на еристиката напуска сферата на абстрактното морализиране. Решаването на тези проблеми става практическа задача, насъщно дело на всяка полемична изява. Съвременната еристика поставя въпросите, отнасящи се не само до ценността на истината, но и за нейната цена, при това „мерило“ тук е човекът, неговото благо. И макар че то никога не е било определяно точно и винаги е имало относителен характер, като се е изпълвало с конкретно историческо съдържание в зависимост от разнообразните условия, толкова повече то винаги е било известна универсална ценност. Такава трактовка му се дава и сега, когато става дума за пътищата и целите на утвърждаване на демокрацията.

Всичко това има пряко отношение към ситуацията, която съществува в съвременната социална комуникация във връзката ѝ с правата на човека в демократичното общество. Именно днес остро стои въпросът за цената, която трябва (или не трябва) да плати човечеството за едни или други истини за правата на човека, откривани по-специално в процеса на глобализацията. Що се отнася до социално-управленските и правораздавателните практики, то по-лесно е да се прехвърли върху тях (както и върху техниките на управление) цялата тежест на моралната отговорност, а на тях им е още по-лесно

на свой ред да прехвърлят отговорността върху обществото, чиито потребности те, както се счита, удовлетворяват, като се ръководят единствено от принципа за необходимото, целесъобразното, ефективното в дадени условия. Никой обаче не може да подмине проблема за етическия избор и оценката на едни или други решения в случай на тяхното, дори най-малко несъвпадение с етическите норми, като нарушение на тези норми (и значи като може би неизбежно, но все пак нарушаване правата на човека) – такава оценка позволява да се ограничава развитието на негативните процеси на някакво определено равнище, да се води борба с тях при наличието на ясна перспектива.

Излаганата тук позиция се различава не само от етическия релативизъм и нихилизъм, но и от „критиката срещу манипулативните техники”, която, провеждана от „позитивистки позиции”, предлага по-специално да се формализира полемиката. За нас е несъмнено, че само демократичното развитие на социалните отношения може да доведе до отстраняване на негативните последици от избиращото прилагане на полемичното знание. Прилагането на полемичните норми трябва да бъде ориентирано към благо на човека като към висша цел.

По разглежданите въпроси се водят дискусии в съвременната философия на комуникацията, най-вече в правната етика – във връзка с решаването на конкретни проблеми за допустимостта на едни или други управленски решения, които или сами по себе си, или в резултат на техните технически приложения могат да бъдат оценени като ограничаване правата на човека и човечеството. Сега става дума не само за управленските решения в областта на практическото ограничаване правата на гражданите, в голяма степен се засягат правата на достъп до информация.

Цял сектор от социално-етически проблеми, част от които заслужават по-специално внимание, поражда например експериментите със социалните очаквания за реална демокрация. развитието на съвременната глобализация поставя принципно нови проблеми пред комуникативната култура. Не случайно редица учени подчертават, че изследванията на полемичното изкуство за бъдеще трябва да имат работа много повече с етически проблеми, отколкото с логи-

чески. Тук се има предвид тоталната опасност за човека и човечеството от използването на властовият потенциал на социалната комуникация, възможността за информиране и манипулиране чрез медиите и цялата рекламна индустрия³.

Ето защо, все по-важен става проблемът за изработването на здрави социално-етически и етико-правни принципи за защита правата на човека, и главно – за по-строг социален и правен контрол върху спазването на тези принципи. Необходимо е ясно признаване уникалността и свободата на индивида, което се осигурява с морални и законодателни норми и действия от страна на обществото като цяло, а също така и свободното движение на хора, стоки, капитали в условията на спазването на съответните норми и утвърдените практики на националното и международното право.

Общите социално-етически и етико-правни принципи се определят в голяма степен от това, как се разбира самият човек и основите на хуманизма? Как адекватно да определим и оценим множеството (понякога и взаимно изключващи се) претенции за „хуманитарни мисии“? Днес, независимо от съществуващите различия в разбирането на тези проблеми, е необходимо непрекъснато усъвършенстване на една взаимноприемлива система от международни споразумения, регулиращи правата и свободите на човека. Необходими са строга етическа оценка на теорията и практиката на правораздаването и социален контрол, основан върху държавното и международното законодателство.

Широко се обсъжда във връзка с това въпросът за недопустимостта на информационни манипулации с хората и свободния достъп до средствата за масово информиране. Критерии за тяхната допустимост (или недопустимост) се определят в зависимост от изходните етически и правни принципи. Двойственост и противоречивост са заложили още в самата позиция на правозащитника, който се занимава с изследване правата на свободен достъп до информация, правата и отговорността в социалната мрежа. Достатъчно е да си припомним например колко противоречиви предложения се породиха по повод правата на човека от множество неправителствени правозащитни организации. И все пак, разбира се, не могат да бъдат игнорирани онези реални и твърде често сложни проблеми, които възникват

при експериментите по внедряването на „хуманните норми“ и изискват, както смятат редица аналитици, съществен „преврат в публичното говорене“, нови етически и законодателни постановки, които ще позволят да се осигури ясно определение на границите между допустимата и недопустимата намеса в сферата на личните и социалните отношения. Тези проблеми се изострят във връзка с възможността (и опасността) от манипулативни подходи при отстояване на едни или други интереси в социалната мрежа. Тук освен етическите регулативи важна роля играят и правните, законодателните постановки.

Понастоящем съществува, както е известно, не един сборник от международни препоръки по спазване правата на човека. Очертават се две влиятелни идейни течения, занимаващи се с разработването на етическите аспекти в социалната комуникация. Първото от тях смята за основополагаща ценност „свободата на личен избор и търпимостта“ и отстоява идеята за върховенството на индивида над обществото. Като се спират на въпросите на правната и журналистическата етиката, представителите на даденото течение изхождат от принципа на индивидуалната свобода на човека: един или друг формат на ограничаване е приемлив и дори желателен от етическа гледна точка, стига само да съответства на потребностите на обществото и да се приема като психически поносимо от тези, които са обект на ограничаване (изолиране), и от тези, които го провеждат.

Второто течение, което обединява много етици и юристи (и не само тях), изхожда от обществената природа на човешкото съществуване. Привържениците на това течение смятат за необходимо да се ограничава свободата на индивидуалния избор, който може да представлява сериозна опасност за обществото и да накърни човешкото достойнство.

Мнозинството юристи и специалистите по професионална етика считат, че тези принципи трябва да се спазват, че в социалната комуникация, както в правораздаването и навсякъде, целта никога не определя средствата. Комуникативната практика в много страни, в това число и в България, допуска провеждането на различни режими на „филтриране“ на информацията и оттук ограничаване на свободата. Разбира се, всяко информационно манипулиране на

човека, несъвместимо с етическите принципи на хуманизма и със суверенността на личността, следва да се признае за свършено недопустимо. Как конкретно да се определя това трябва очевидно да решава не само специализираната правна и медийна общност, но и обществото като цяло. Не случайно все по-често и по-настойчиво става дума за изработването на такива глобални критерии по отношение на защитата правата на човека, които биха могли да бъдат сведени до единни кодекси, имащи не само общонационално, но и световно значение.

Принципите на всеки етико-правен кодекс определят границите на правно и етически допустимото и психически поносимото информационно обслужване. Възлово тук е осигуряването на информираното съгласие на обществото: именно то е главен гарант за етическата приемливост на целите, плана и процедурата по осъществяването на допустимо поведение в социалната мрежа. При обсъждането на плана и процедурата на избирателно информиране в името на сигурността се изисква оценката за предполагаемия риск да се свързва с благополучието на субекта. Кодексът би трябвало да забранява осъществяването на такива проекти, в които съществуват основания да се очаква ограничаване на човешките свободи или нанасяне на непоправима вреда. Предполагаемата степен на риск никога не трябва да превишава степента, която се определя от хуманитарната важност на решавания проблем, а проектът трябва да се осъществява така, че да се избягват всякакви стресогенни състояния, душевни страдания и травми, които не са необходими. Тези принципи и норми, предписващи безусловен примат на интересите на човека, изискващи да се направи всичко възможно за запазването на свободата и достойнството на човека, залягат в основата на всички по-нататъшни етико-правни решения, свързани с правата на човека в социалната мрежа. Развитието на правото и етиката, както и самата практика на защита правата на човека през цялото време карат медиатори, потребители и правозащитници да се сблъскват с нови проблеми, заставят ги да преразглеждат и да уточняват приетите по-рано препоръки и предпоставки. Заслужава да бъдат по-широко популяризирани такива проекти, в които се съдържат по-конкретни препоръки, отнасящи се до правата на човека, формулирани са етическите принципи

за прилагане на мерките за сигурност, които имат глобален характер, определени са обективните и субективните критерии за етическата допустимост или недопустимост на едни или други ограничения в името на социалната необходимост.

Следва да се изтъкне и това, че за всеки отделен участник в социалната мрежа, различаването на деонтологичната (интуитивистката) и утилитарната морална аргументация е много важно в етичен план, особено когато става дума за експерименти със „свободната инициатива” в социалната мрежа: деонтологията се произнася за нормите, правата и задълженията, а интуитивистите, оценявайки действията по последиците от тях, оперират със съждения за ценностите, за доброто, дължимото, свободата и т.н. Ала този проблем, вълнуващ академичните философи на комуникацията, не е от особена важност за онези, които се сблъскват с избирателното отношение на „силните на деня” към етичните и правни норми в социалната комуникативна практика. Трудно е да си представим еристика, която да не се нуждае в еднаква степен както от фундаменталните нормативни правила, така и от систематична оценка на последиците. Ако до не толкова отдавна от тази проблематика са се интересували само философи и юристи, то днес в обсъждането ѝ участват социолози, психолози, теолози, както и широката общественост.

Казаното дотук отново ни връща към въпроса за социалната комуникация и общите социално-етични ценности, за специализираната (политическа, юридическа и др.) еристика.

Що се отнася до нормите на еристиката, то те, макар и да се осъзнават и да се фиксират преди всичко на равнището на професионалното полемично съзнание, произлизат от обществото като цяло, защитаващо интересите на всеки от своите членове в борбата за власт и преразпределение сферите на влияние. Спазването на тези норми освен всичко друго гарантира обществения авторитет на управляващите, на професията на юриста и поради това професионалната общност на юристите по правило прилага морални санкции спрямо своите членове, които нарушават изискванията на правната етика. Тук е важно да се отбележи и особената асиметрия, характерна за взаимоотношенията правозащитник – правонарушител, адвокат – клиент. Ако адвокатът предоставя на клиента от своя страна профе-

сионални знания и умения, то клиентът от своя страна поверява на адвоката една съществена ценност – защитата на правата и свободите му. Тази асиметрия се проявява и на етико-правно равнище: за позицията на клиента са характерни предимно правата („всеки е невинен до доказването на противното”), за позицията на адвоката – задълженията, при това той трябва не само да държи сметка за правата на клиента, а и да го информира за обема и съдържанието на тези права.

В хода на дискусиите за допустимостта и недопустимостта (по етични и правни съображения) на едни или други нива на ограничаване правата на човека, на редица психологически въздействия и експерименти, правещи възможно манипулиране на съзнанието на личността, някои автори изказват обосноваването като цяло мисъл, че съвременната правна наука постепенно скъсва с Кантовия „модел”, в който липсва пряка, еднозначна връзка между знание и морал, и започва да следва в различен формат диалектичното изискване за единство на социалното и индивидуалното⁴.

Заслужава да отбележим, че между правото и морала има не само различия, но и известни противоречия, тъй като боравим с различни форми на познание и дейност. Да се признава пълен „етически неутрализъм” на правото означава да се отказваме от разбирането на принципната му същност като сила, служеща на човека, на неговото благо и следователно морална по природата си сила, която може или адекватно да се прояви в едни благоприятни за нея условия, или да се извърта в други, неблагоприятни⁵.

Като се обръщаме към разработването на проблемите на философията и етиката на правното познание (по-специално познанието за правата на човека да бъде информиран, реално да участва в публичния диалог по жизненоважните въпроси), за да им дадем приемлива интерпретация, следва да имаме предвид и активността, която проявяват тези автори, които се опитват да докажат, че трябва да се „допълни” правната наука и практика с религиозно-етически принципи, които като че ли могат да дадат единствено надеждна ориентация⁶.

Подобни претенции са реакции срещу позитивистичните тенденции при оценка на развитието на съвременната социална комуникация. Ето защо, този въпрос изисква самостоятелно разглеждане.

Заслужава да се установи действително ли се проявяват като алтернативни явления етиката, правото, еристиката? Заедно с това заслужава да продължи и обсъждането на проблемите, отнасящи се до съотношението на еристиката и хуманистичните ценности.

Такъв подход, утвърждаващ определена представа за правото, изпълнява важна регулативна роля, може да бъде разпространен върху разбирането на социално-етическите принципи (регулативи) на съвременната еристика, които именно поради това не трябва да се разглеждат като нещо външно за нея, действашо единствено на равнището на специализираната (политическа, юридическа, журналистическа) общност или на обществото като цяло. Еристиката не може да бъде построена не само като изхожда единствено от самото правно познание (т.е. от нормите, върху които се опира то в движението си към обективната истина), а и като такава регламентация на поведението на правозащитника, която да го разглежда изключително в качеството на член на специализираната общност или на обществото като цяло. В същото време е недопустимо да се изолират, а още по-малко – да се противопоставят, тези подходи въз основа на релацията логика – право – морал. Еристиката трябва органично да ги съединява и за основа тук служи философското учение за единството на логика, право и ценностния подход, за правото като социална институция, чието предназначение се определя от идеята за справедливост, доминираща и по отношение на юридическата и всяка друга еристика.

Във връзка с това възниква още един важен въпрос: самодостатъчна ли е философията на комуникацията, може ли тя да изпълнява функциите на главен регулатор на еристиката? Очевидно следва да се предполага, че макар философията на комуникацията да се утвърждава като необходимо условие за функционирането на морално ориентираното полемично познание, еристиката не може да се регулира само на етическо равнище. Етическите принципи на правото не трябва да се разглеждат откъснато от другите фактори, обуславящи нейните ценностни ориентации, и преди всичко – от социалните фактори.

Казаното определя и нашето отношение към възможността и необходимостта от създаването на единни етически кодекси, приз-

вани да регулират социалната комуникация. Интензивни изследвания се провеждат и вече са предложени немалко заслужаващи внимание проекти, тяхната роля може да бъде определена в основни линии като стимулираща. Необходимо е да се има предвид, че динамиката на социално-икономическите, политическите и културно-комуникативните промени винаги ще води до възникването на уникални, включително и от етическа гледна точка, ситуации, които не могат да бъдат предвидени предварително от какъвто и да било кодекс. Понастоящем главният проблем се състои в това да се осъществява по-ефективен контрол върху изпълнението на вече приетите социално-етически и правни предписания, кодекси и съглашения, свързани със социалната комуникация.

Като очертахме най-общо ситуацията, която актуализира днес проблемите на социалната комуникация, ние заедно с това се опитахме да формулираме предпоставките, изхождайки от които, ще се опитаме да анализираме по-нататък (в други наши публикации) дискусиите около проблема за еристиката, за полемичната и комуникативна култура. Това ще ни позволи да представим по-разгърнато и нашите собствени възгледи с цел по-специално да предложим нови (хипотези за евентуалните дискусии по проблема за мястото и ролята на еристиката в социалната комуникация в бъдеще. Разбира се, предложените от нас аргументи не могат да претендират за окончателно решение на извънредно сложните и многообразни проблеми на социалната комуникация и еристиката. Те следва да се преценяват не толкова с оглед на това дали те позволяват да се дадат окончателни отговори на въпросите, или на това, до каква степен ни приближават до състоянието на универсални норми на поведение на хората, колкото от гледна точка на стимулиращото въздействие, което тези постановки оказват върху формирането на социалната отговорност на хората.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. Флоров, И. Т., Юдин, Б. Г. Етика на науката. С., Наука и изкуство, С., 1989, с. 40.

² Пак там, с. 41 – 43.

³ Вж. **Андреев, Л.** Комуникативната култура и възможността за конкурентно предимство. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2009, с. 262 – 274.

⁴ Вж. **Торбов, Ц.** Естествено право и философия на правото. С., 1991; Философия на правото и юриспруденция. С., 1992; **Драмалиев, Л.** Философски увод в морала и правото. В 3 тома. С., 2002.

⁵ Вж. **Торбов, Ц.** Основният принцип на правото. Право и справедливост, С., 1992; **Хабермас, Ю.** Морал, право и демокрация, С., 1999.

⁶ Вж. **Стоянов, Ж.** Философия на правото. С., СОФИ-Р, 1993, с. 243 – 247.